

Ontwikkelingen in de tijd

Feedback op voorstel nieuw historisch referentiekader

In mei en juni hield de VGN drie expertmeetings over het referentiekader Tijd. Het doel was input uit het werkveld te verzamelen voor het kerndoelenteam dat nieuwe kerndoelen voor mens en maatschappij gaat ontwerpen voor het po en de onderbouw vo. De meeste deelnemers aan de expertmeetings blijken enthousiast over het nieuwe kader.

Marjan de Groot-Reuvekamp is voorzitter van de VGN en was lid van de Commissie Herijking Canon van Nederland. **Yolande Potjer** is lerarenopleider aan Iselinge Hogeschool Doetinchem en lid van de pabo-commissie van de VGN. **Carla van Bortel** is hoogleraar vakdidactic geschiedenis en lerarenopleider aan de ILO op de Universiteit van Amsterdam.

De werkgroep legde eerder concepten van het referentiekader voor aan commissies van de VGN, leraren, vakdidactici, professionals uit de erfgoedsector, educatieve uitgevers en toetsdeskundigen. Ook historici van universitaire opleidingen geschiedenis gaven feedback. Bij de drie bijeenkomsten, in Zwolle, Tilburg en Amersfoort, waar het eindadvies werd voorgelegd, waren 37 deelnemers aanwezig: leraren basisonderwijs, pabodocenten, docenten uit het voortgezet onderwijs, erfgoedmedewerkers en vertegenwoordigers van uitgeverijen en musea. De meeste deelnemers vulden van tevoren een vragenlijst in over het nieuwe historisch referentiekader. Tijdens de bijeenkomsten discussieerden ze over uitkomsten van de vragenlijst en bespraken ze hoe de ontwikkelingen uit het referentiekader voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs kunnen worden geconcretiseerd.

Dieper begrip

Bij de expertmeetings waardeerden leraren het werken met ontwikkelingen. Zo zei een deelnemer: 'Door het werken vanuit ontwikkelingen die deels in en deels over de tijdvakken heengaan kun je veel meer dieper begrip bereiken bij de leerlingen. Meer over minder, meer verbanden en de multiperspectieve insteek spreken ons erg aan.' Daarnaast waren de leraren enthousiast over de suggesties voor relaties met het heden en multiperspectiviteit en dat het met dit kader gemakkelijker is om aandacht te besteden aan geschiedenis

van gebieden buiten Europa. In de vragenlijst gaven dertien respondenten aan weinig tot niets te willen veranderen aan het voorgestelde referentiekader. Een vo-docent schreef: 'Het referentiekader past onnoemelijk veel beter bij deze tijd dan de huidige tien tijdvakken.' Een uitgever: 'In grote lijnen niets aanpassen. Het zou een forse verbetering kunnen worden.'

De respondenten van de vragenlijst noemden geen aanpassingen die betrekking hebben op de toelichting op de historische ontwikkelingen. Iets minder dan de helft van de respondenten wilde sommige tijdvaknamen aanpassen. Het meest genoemd werden hierbij de 'tijd van pakhuizen en plantages' (drie respondenten) en het tijdvak van 'wereldoorlogen en mensenrechten' (drie respondenten). Twee respondenten wilden de tien tijdvakken behouden en een respondent wilde tijdvak 4, 'pakhuizen en plantages', opsplitsen uit vrees dat er minder aandacht wordt besteed aan de middeleeuwen en dat de samenvoeging van de twee oude tijdvakken ten koste gaat van de diepgang in de lessen op de basisschool.

Tijdens een van de expertmeetings werd bij het teruggaan naar zes tijdvakken opgemerkt dat er dan wellicht minder inhoud overblijft. Enkele pabodocenten pleitten ervoor om voor het basisonderwijs de tien tijdvakken te handhaven, maar wellicht wel enkele namen aan te passen, bijvoorbeeld 'welvaart en digitalisering' voor het laatste tijdvak. Zij adviseerden om vooral voor po-leraren veel uit te schrijven, wat overeenkomt met

de uitwerkingen die er bij het referentiekader Tijd worden gegeven.

De deelnemers aan de bijeenkomst waardeerden dat het referentiekader Tijd zowel kan worden gebruikt in een geïntegreerd programma (wereldoriëntatie of mens en maatschappij) als in een vakgericht curriculum. In de vragenlijst gaven 27 respondenten aan het nieuwe referentiekader redelijk makkelijk te kunnen toepassen in een geïntegreerd programma. Een pabodocent was bezorgd dat de historische inhouden ondergesneeuwd zouden kunnen raken en een leraar basisonderwijs vreesde dat het ontwikkelen van tijdsbesef onder druk kan komen te staan in een geïntegreerd curriculum. Een vo-docent merkte hierbij op:

‘Geschiedenis moet herkenbaar blijven, anders komt het vak steeds verder in de knel. De integratie van vakken leidt dan vooral tot minder kennis en vaardigheden, terwijl het zou moeten leiden tot meer samenhangende kennis en vaardigheden.’ Zeventien respondenten zagen mogelijkheden voor verbindingen met het kader van aardrijkskunde en met doelen voor burgerschap. Daarnaast werden mogelijkheden genoemd voor integratie vanuit global history (pabodocent) en erfgoededucatie (erfgoedhuis).

Weinig aanpassingen

Een derde van de respondenten gaf in de vragenlijst aan dat ze voor het invoeren van het nieuwe referentiekader maar weinig in hun programma hoeven aan te passen, bijvoorbeeld alleen het gebruiken van de nieuwe tijdvaknamen. Deze docenten verwachten meer vrijheid te krijgen voor het zelf ontwerpen van lessen en het gebruik van eigen lesmateriaal of het inzetten van erfgoed. Een vo-docent schreef: ‘Voor mij persoonlijk [verandert] niet heel veel. Ik heb veel lesmateriaal liggen. Het scheelt mij juist werkdruk en stress, want het oude curriculum houdt me vaak tegen.’ Een erfgoedhuis voegde daaraan toe: ‘Het nieuwe referentiekader biedt kansen voor erfgoed. Wij zullen scholen en instellingen moeten helpen om het lokale verhaal een plek te geven.’

Iets minder dan de helft voorziet grotere aanpassingen, zoals het aanpassen van tijdlijnen en powerpointpresentaties, het maken van een nieuw ‘evenwichtig lesprogramma’, samenwerken met instanties buiten school voor meer regionale en lokale geschiedenis. Ook het herzien van methodes werd hier genoemd, waarbij een respondent uit het basisonderwijs de suggestie gaf ‘dat er een soort van bijlage geschreven kan worden bij de huidige methodes, zodat scholen niet direct over moeten gaan op een nieuwe methode, zodra de nieuwe kerndoelen er zijn.’

In de vragenlijst waren bijna alle respondenten (32) van mening dat de doelen in het nieuwe referentiekader ruim voldoende tot veel ruimte

Deelnemers aan een van de expertmeetings over het referentiekader Tijd.

bieden voor het werken aan vakspecifieke vaardigheden.¹ Een leerkracht basisonderwijs merkte hierbij op: ‘Spannend is eerder wat ervan terecht komt in het primair onderwijs, in de klas. Leerkrachten moeten goed opgeleid worden door pabo’s en hebben methodes nodig die inzichtelijk maken welke vaardigheid aan de orde is en hoe deze aangeleerd moet of kan worden.’

Het referentiekader Tijd stelt voor dat in de kerndoelen inhouden van het referentiekader verbonden worden met historische vaardigheden, zoals oorzaken en gevolgen onderscheiden en informatie uit bronnen halen om een historische vraag te beantwoorden.

Enkele leraren basisonderwijs gaven in een bijeenkomst aan dat daarvoor wellicht een handreiking nodig is. Enkele pabodocenten deden suggesties om de verbinding met historisch redeneren haalbaar te maken. Ze noemden: ‘historisch redeneren opnemen in de kerndoelen met als gevolg dat uitgeverijen materialen gaan ontwikkelen om dit te ondersteunen’; ‘begrijpend lezen afschaffen en de vaardigheden toepassen in wereldoriënterende teksten met taalgerichte didactiek’; ‘het uiteenraffelen van de verschillende redeneervaardigheden en die oefenen met studenten op de pabo.’

Meerdere perspectieven

Iets minder dan de helft van de respondenten noemde specifieke doelen die lastig zouden kunnen zijn voor hun leerlingen. Het meest genoemd werd ‘het onderzoeken van de historische ontwikkelingen vanuit meerdere perspectieven en dimensies’ (acht keer). Drie respondenten noemden het vinden van goede bronnen bij diverse doelen, bijvoorbeeld goede historische kaarten, ooggetuigenverslagen op het taalniveau van leerlingen of historisch geluidsmateriaal. Vijf respondenten, waaronder twee uitgeverij noemden dat het lastig kan zijn lokale geschiedenis of erfgoed waar mogelijk met historische ontwikkelingen te verbinden. Twee leraren basisonderwijs meenden dat het

¹ Gerelateerd aan de doelen in *Ontwikkelingen in de tijd* op p. 33 (po) en p. 48 (vo) en afgestemd op vaardigheden die Curriculum.nu voor het hele leergebied M&M formuleerde.

Marjan de Groot-Reuvekamp tijdens een expertmeeting over het referentiekader.

voor hun leerlingen lastig kan zijn om de historische ontwikkelingen op een (historische) kaart met behulp van plaatsaanduidingen te lokaliseren: '[...] omdat geschiedenis vaak ver vooruit loopt op de topografische kennis van de leerlingen. Zo leren ze waar het Romeinse Rijk loopt op het moment dat ze aan de topografie van Nederland beginnen.'

Bij de expertmeetings noemden vo-docenten met betrekking tot 'het onderzoeken van de historische ontwikkelingen vanuit meerdere perspectieven en dimensies' het belang van 'zorg en aandacht voor koloniale geschiedenis. Daardoor zullen veel meer leerlingen zich in het vak geschiedenis herkennen'. Daarbij tekenden zij aan dat 'M&M vaak gegeven wordt door niet-bevoegde of onbekwame docenten. Hierdoor wordt het vak geschiedenis erg dun en worden controversiële onderwerpen afgeschaft'.

Een pabodocent benoemde dat 'controversiële thema's niet eenvoudig aan te vliegen zijn. [...] slavernij, de Holocaust, vrouwenrechten, zouden de gemoederen in beroering kunnen brengen. Verstandige geschiedenislessen kunnen leerkrachten helpen een en ander in een veilige sfeer ter sprake te brengen.'

Aan de slag

Ongeveer de helft van de respondenten gaf aan dat ze met dit referentiekader zo aan de slag kunnen. 'Het referentiekader is erg duidelijk beschreven [...] waardoor ik er gelijk een les bij zou kunnen verzinnen om die te geven aan de kinderen,' schrijft een leraar po. Een uitgever laat weten: 'Als methodeontwikkelaar kan ik met alles aan de slag. Hoe sneller en concreter, hoe beter.' Tien respondenten noemden specifieke onderdelen, zoals lokale geschiedenis en erfgoedonderwijs (vijf keer), het werken met verschillende perspectieven en dimensies (drie keer) en het werken met meer recente historische ontwikkelingen, want volgens een vo-docent zijn deze 'heel makkelijk concreet te maken voor leerlingen'.

Bij de expertbijeenkomsten was de algemene conclusie dat docenten eigenlijk zonder problemen met de ontwikkelingen in het nieuwe referentiekader aan de slag konden. In groepjes per onderwijsniveau (vo en pabo/po) werden in korte tijd lesopzetten gemaakt bij verschillende ontwikkelingen met daarbij aandacht voor verschillende soorten van multiperspectiviteit, voor verbanden tussen verleden, heden en toekomst en voor het ontwikkelen en toepassen van historische denk- en redeneervaardigheden. De algemene conclusie was dat met goede materialen van de uitgeverijen rijk geschiedenisonderwijs gegeven kan worden.

Goede implementatie

In de vragenlijst benoemden leraren een aantal voorwaardelijke zaken voor de implementatie van het referentiekader. Negen respondenten benoemden dat zowel leraren als leerlingen hiervoor voldoende tijd moeten krijgen en dat het 'meer vraagt van leerkrachten'.

In de bijeenkomsten gaven leraren aan dat ze behoefte hebben aan goede voorbeelden en handreikingen voor historische vaardigheden en het zoeken naar meerstemmig bronnenmateriaal, en dat uitgeverijen hier een rol in kunnen spelen. Deelnemers aan de bijeenkomsten adviseerden om een website te maken met voorbeeldlessen, eventueel gekoppeld aan de Canon van Nederland, zodat leraren snel aan de slag kunnen met het nieuwe referentiekader. Ook regioconans kunnen hierbij een rol spelen.

Enkele respondenten vroegen aandacht voor de onderbouw van het vo, waar het lastig kan zijn het volledige historisch overzicht (Europese en Nederlandse geschiedenis) in twee jaar aan te bieden, met daarin voldoende ruimte om basiskennis, basisvaardigheden en basishouding aan te leren. Verder werd opgemerkt dat koppeling aan de regio geschiedenis interessanter kan maken voor het vmbo en po. Dat leidde tot een pleidooi voor aanvullende scholing, 'een leven lang leren' en onderwijsmateriaal.

Rijke leesteksten

Daarnaast pleitten meerdere groepjes docenten voor het koppelen van geschiedenis aan taal, als zinvolle verbinding en om meer uren aan geschiedenis te kunnen besteden. Er bleek een breder levende behoefte voor rijke leesteksten bij wereldoriëntatie en een diversiteit aan teksten van verschillende niveaus in methoden.

Samengevat gaven de deelnemers tijdens de bijeenkomsten de volgende suggesties voor de implementatie van het voorgestelde referentiekader:

- Zorg voor voldoende meerstemmige bronnen, die passen bij de leeftijd van de leerlingen, voor het onderzoeken van de historische ontwikkelingen vanuit meerdere perspectieven en dimensies.
- Zorg voor ondersteuning bij het onderwijzen van historisch redeneren, vooral ook in het basisonderwijs. Hier ligt een rol voor de lerarenopleidingen en voor methodemakers.

‘Er was vooral waardering voor de keuze voor historische ontwikkelingen als basiseenheid voor het historisch referentiekader’

- Heb aandacht voor wat mogelijk is in de onderbouw van het vo. Het kan lastig kan zijn het volledige historisch overzicht (Europese en Nederlandse geschiedenis) in twee jaar aan te bieden, met daarin voldoende ruimte om basiskennis, basisvaardigheden en basishouding aan te leren.
- Geef docenten en leerlingen voldoende tijd om het kader te implementeren.
- De beknoptheid van het kader (in aantal tijdvakken/perioden en kennisinhouden) mag niet leiden tot minder lessen voor geschiedenis, wereldoriëntatie of mens en maatschappij. Het gaat om ‘meer over minder’.
- Meer aandacht voor integratie van taal en geschiedenis (en de andere zaakvakken) door het werken met rijke teksten en een taalgerichte didactiek.
- Ondersteuning voor het lesgeven over controverse thema's. Inclusieve geschiedenis met oog voor diversiteit is belangrijk voor leerlingen, maar kan ook lastig zijn voor docenten.

Waardering

De reacties in de vragenlijst en drie expertmeetings op het voorgestelde referentiekader Tijd waren overwegend positief. Er was vooral waardering voor de keuze voor historische ontwikkelingen als basiseenheid voor het historisch referentiekader en voor de aandacht voor verschillende perspectieven en dimensies. Ook de verwijzingen naar de Canon van Nederland werden positief gewaardeerd.

Ongeveer de helft van de deelnemers gaf aan het kader zonder veel aanpassingen te kunnen gebruiken en er graag mee aan de slag te willen gaan.

De meeste deelnemers waren enthousiast over het voorstel voor een compactere indeling van tijdvakken en perioden voor het basis- en voortgezet onderwijs. Wel zouden enkele deelnemers graag andere namen zien voor de tijdvakken ‘pakhuizen en plantages’ en ‘wereldoorlogen en mensenrechten’. Een klein groepje deelnemers zou voor het basisonderwijs de huidige tien tijdvakken willen handhaven, maar dan wel met de historische ontwikkelingen.

De meeste deelnemers waren van mening dat het kader redelijk makkelijk toepasbaar is in een geïntegreerd programma in het po en vo voor wereldoriëntatie of mens en maatschappij. Zij zagen vooral kansen in de verbindingen met het kader van aardrijkskunde en met doelen voor burgerschap. Maar ook zagen zij mogelijkheden voor integratie vanuit wereldgeschiedenis en erfgoed-educatie. Daarnaast zagen docenten met dit kader mogelijkheden voor integratie met taalonderwijs. Een derde van de deelnemers vulde hierbij aan dat voor zinvolle integratie noodzakelijk is dat docenten voldoende kennis hebben van inhouden van de vakken die in een thema worden geïntegreerd. Een aantal docenten pleitte voor afzonderlijk geschiedenislessen naast thematisch onderwijs voor de borging van vakspecifieke vaardigheden.

Bijna alle deelnemers vonden dat de doelen in het nieuwe referentiekader ruim voldoende tot veel ruimte bieden voor het werken aan vakspecifieke vaardigheden voor geschiedenis. Daarbij werd aangetekend dat in het basisonderwijs meer aandacht mag komen voor historisch redeneren. ●

Aanbevelingen

Het kerndoelenteam gaat aan de slag met de volgende aanbevelingen:

- Benoem in de kerndoelen voor mens en maatschappij dat leerlingen kennis verwerven over de tijdvakken en periodes van het historisch referentiekader en de daarbij horende historische ontwikkelingen.
- Beschrijf wat leerlingen moeten kunnen doen met de kennis over historische ontwikkelingen en tijdsindelingen (zie referentiekader p. 33 (po) en p. 48 (vo)).
- Stel als doel dat leerlingen in relatie tot het historisch referentiekader vakspecifieke vaardigheden verwerven zoals historisch redeneren (zie referentiekader p. 33 (po) en p. 48 (vo) en de vaardigheden die zijn benoemd door Curriculum.nu).
- Zorg voor handreikingen voor docenten bij de kerndoelen, eventueel in een vervolgtraject.
- Kijk goed wat haalbaar is in de tweejarige onderbouw van het vmbo.
- Zorg voor een goede afstemming van de kerndoelen voor mens en maatschappij met de kerndoelen voor burgerschap en met de kerndoelen voor taal.
- Heb aandacht voor een nascholingstraject voor leraren po en vo voor de implementatie van de nieuwe kerndoelen.